

Vihar v moji glavi: disleksija

Stanislava STRUŽNIK

Osnovna šola Vodice

stanka.struznik@gmail.com

Izvleček

V prispevku so predstavljeni primanjkljaji učencev, ki imajo težave na posameznem področju učenja s poudarkom na disleksiji. V prvem delu prispevka so predstavljena teoretična izhodišča o disleksiji, vzrokih zanjo in simptomi ter vplivi disleksije na učenje. V drugem delu je opisano moje delo z učenci, ki imajo primanjkljaje na področju branja in pisanja. Med poukom zgodovine in geografije se poslužujem različnih metod dela (metode slikovne in besedne demonstracije, metode pisnih izdelkov, dela z besedili, dela s slikovnim gradivom ter metode uporabe IKT tehnologije) in uporabe učnih pripomočkov, predvsem pa odkrivam njihova močna področja, s pomočjo katerih učenci lahko kompenzirajo svoje primanjkljaje. Izkazalo se je, da učencem z disleksijo koristijo barvne opore v navodilih, slikovne opore in zapisovanje učnih vsebin v obliki miselnih vzorcev. Z ustreznimi prilagoditvami pri preverjanju in ocenjevanju znanja lahko učitelj pridobi pravilne informacije o znanju učenca.

Ključne besede: disleksija, prilagoditve, pisno ocenjevanje znanja, geografija, zgodovina

A Storm in My Head: Dyslexia

This article presents the deficits of students with problems in a particular area of learning with the emphasis on dyslexia. The first part of the article deals with theoretical background of dyslexia, its causes and symptoms, as well as the influence of dyslexia on learning. The second part describes my work with students with reading and writing problems. During the history and geography lessons I use various work methods (methods of pictorial and verbal demonstrations, methods of written products, methods of working with texts, methods of working with visual materials, methods of using ICT technology) and teaching aids. Above all, I try to discover the

students' strong areas with the help of which they can compensate for their deficits. It has been shown that students with dyslexia benefit from coloured supports in the instructions, pictorial supports and writing down learning content in the form of thought patterns. By making appropriate adjustments in testing and assessing knowledge, the teacher can obtain correct information about the student's knowledge.

Keywords: dyslexia, adjustments, written assessment of knowledge, geography, history

1 Uvod

V družbi današnjega časa v ospredje postavljamo pomen znanja. Družba in način življenja od otroka med drugim zahtevata, da je pameten, hiter, učinkovit, iznajdljiv, bister, zbran, spreten, zanesljiv, prilagodljiv. Posameznikovo uspešnost v družbi tako določa sposobnost učenja. Naša družba ne zavzema najbolj pozitivnih stališč do posameznikov, ki odstopajo od povprečja. Osnovni namen prispevka je predstaviti primanjkljaje učencev, ki imajo težave na posameznem področju učenja s poudarkom na disleksiji. Ključnega pomena v procesu poučevanja je učiteljev odnos do te ranljive skupine učencev. Pomembno je, da učitelji opazijo in konkretno pohvalijo vsak napredek učenca. Primanjkljaje želim približati javnosti, da bi se le-ta soočila z drugačnostjo in odpravila morebitna negativna stališča do učencev z učnimi težavami. V napredek učenca vlagamo veliko energije vsi učitelji, ki se srečujemo z njim, starši, največ pa naj bi ga seveda učenec sam. Če želimo razumeti učence s specifičnimi učnimi težavami, je pomembno poznavanje ključnih značilnosti teh težav.

2 Specifične učne težave

Specifične učne težave so heterogene. Magajna idr. (2008) v publikaciji Zavoda Republike Slovenije *Učne težave v osnovni šoli: koncept dela* navaja, da so specifične učne težave opredeljene kot skupina primanjkljajev, ki se kažejo z zaostankom v zgodnjem razvoju in\ ali težavah na katerem koli od naslednjih področij: pozornost, pomnjenje, mišljenje, koordinacija, komunikacija (jezik, govor), branje,

pisanje, pravopis, računanje, socialna kompetentnost in čustveno dozorevanje. Specifične učne težave vplivajo na posameznikovo sposobnost predelovanja, interpretiranja zaznanih informacij in/ali povezovanja informacij ter tako ovirajo učenje osnovnih šolskih veščin (branja, pisanja, računanja).

So notranje narave (nevrofiziološko pogojene), vendar primarno niso posledica vidnih, slušnih ali motoričnih okvar, motenj v duševnem razvoju, čustvenih motenj in tudi ne neustreznih okoljskih dejavnikov, čeprav se lahko pojavljajo skupaj z njimi.

Specifične učne težave lahko delimo v dve skupini:

- specifične primanjkljaje na ravni slušno-vizualnih procesov, ki povzročajo motnje branja (disleksija), pravopisne težave (disortografija) in druge učne težave, povezane s področjem jezika (npr. nekatere oblike specifičnih motenj pri aritmetiki itd.);
- specifične primanjkljaje na ravni vizualno-motoričnih procesov, ki povzročajo težave pri pisanju (disgrafija), matematiki (spacialna diskalkulija), načrtovanju in izvajanju praktičnih dejavnosti (dispraksija) pa tudi na področju socialnih veščin (Magajna idr., 2008).

2.1 Disleksija

Gavin Reid (2007: 28–29), vodilni strokovnjak na področju disleksije v Veliki Britaniji, poudarja, da disleksija predstavlja drugačnost procesiranja, ki jo izkusijo ljudje vseh starosti in za katero so pogosto značilne težave pri opismenjevanju. Vpliva lahko tudi na ostala kognitivna področja, kot so spomin, hitrost procesiranja, uporaba časa, koordinacija in orientacijski vidiki. Prisotne so lahko vizualne in fonološke težave in običajno prihaja do razhajanja v uspešnosti na različnih področjih učenja.

Kesič Dimic (2015: 43–45) zapiše, da je disleksija stanje, pri katerem se pojavijo težave pri branju, pisanju in črkovanju kljub povprečnim intelektualnim sposobnostim ter, da so težave nevrolško pogojene in se pokažejo pri pridobivanju in zavedanju maternega jezika. Nadalje poudari, da disleksija ni posledica znižane motivacije, različnih senzornih okvar, nevzpodbudnega otrokovega okolja ali česa podobnega, lahko pa se pojavlja skupaj z naštetimi dejavniki.

Disleksija je v veliki meri dedno pogojena in je nevrofiziološke narave. Čeprav je organski izvor disleksije v možganih, z možgani pravzaprav ni nič narobe, le drugače delujejo. Večina nevrotipičnih ljudi uporablja bolj levo polovico možganov in se loti reševanja problemov postopno, linearno in z logičnim sklepanjem. Pri večini ljudi so sposobnosti in talenti porazdeljeni enakomerno. Osebe z disleksijo pa uporabljajo bolj desno polovico možganov, reševanja problemov pa se lotevajo drugače, intuitivno, rešitve iščejo v vse smeri – zvezdasto. Zbirajo vse, tudi najbolj različne in kontradiktorne informacije in vtise, zato jih sprejmejo več kot ostale osebe. V celoto jih združijo in povežejo šele na koncu in takrat nenadoma znajo.

Magajna (2008) in drugi avtorji kot najpogostejše oblike motenj navajajo sledeče vidne težave pri učencih:

- težave pri zavedanju glasov v besedah, vrstnem redu glasov, rim ali zaporedju zlogov;
- težave pri prepoznavanju posameznih besed;
- težave pri priklicu črk in pravilnem zapisovanju (pravopisu);
- težave z vrstnim redom glasov, črk, števk ali besed pri branju ali pisanju;
- težave z bralnim razumevanjem;
- težave pri izražanju misli v pisni obliki;
- zaostanek v razvoju govora in jezika;
- težave pri izražanju misli v ustni obliki;
- težave pri orientaciji v prostoru in času (zmeda v uporabi pojmov, kot so desno-levo, spodaj, zgoraj, pozno, meseci, dnevi itd.);
- težave na področju stranskosti;
- težave pri pisanju (oblika in hitrost pisanja);
- težave pri matematiki, ki so pogosto povezane z rabo pravilnega zaporedja korakov.

Pisni izdelki oseb z disleksijo so pogosto neuskklajeni z njihovimi intelektualnimi in drugimi sposobnostmi. Njihova močna področja lahko prepoznamo iz pogovora z njimi, ne bodo pa se izražala v njihovih pisnih izdelkih (Kesič Dimić, 2015). Ista avtorica podaja tudi značilnosti pisnih nalog učencev z disleksijo:

- izražanje v zelo kratkih povedih;
- pisanje učencu vzame neobičajno veliko časa, rokopis je nečitljiv (disgrafija);
- slabo ali sploh ne upošteva uporabe ločil in slovničnih zakonitosti;
- veliko besed napiše narobe;
- zamenjuje obliko malih in velikih črk (je zmeden pri uporabi);
- veliko napiše, a izgubi vodilno nit, ali zapiše zelo malo in le bistveno;
- težko si dela zapiske;
- zmanjka mu časa;
- slabo izkoristi prostor na papirju, ne upošteva robov;
- kljub večkratnemu pregledu svoje naloge ne popravi veliko napak;
- kakovost pisnih izdelkov je očitno slabša od siceršnjega govornega izražanja;
- izdelki so neurejeni, z veliko prečrtanimi besedami in ponovnimi poskusi pisanja besed (npr. *katkus*, *kakstu*, *kaktus*; *gozd*, *grozd*, *gost* ...);
- pogosto zamenjuje vizualno podobne črke (*b-d*, *p-g*, *n-u*, *a-o*);
- če v enem zapisu isto besedo zapiše večkrat, je možno, da bo zapisana vsakič drugače;
- zapisuje anagrame namesto prave besede (*riba – rabî*);
- zdi se, da zna več, kot je zapisal na papir.

5. Oglej si sliko in preberi besedilo. Napiši, katera gradbena dosežka Rimljanov sta na slikah ter pojasni, čemu sta bila namenjena.

»Za vodenje orjaškega imperija so Rimljani ustvarili prostorno mrežo glavnih cest /.../ in /.../ stranskih poti. Rimsko cestišče je bilo zaradi večolastno nanesenega materiala trdno /.../: od spodaj navzgor so naložili ploščato kamene, kamene z mletu, material različnega izvora s peskom in nato drobno kamenje.«

(Vir: Helen in Robert Pince, Zgodovina znanosti in tehnike, Tehniška založba Slovenije, Ljubljana, 2007)

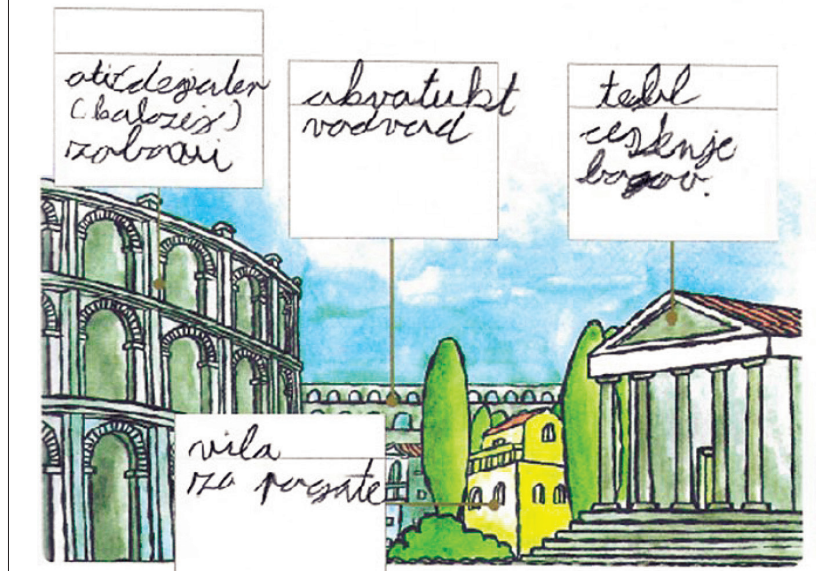
»Vodo v bazenih so ogrevali s pečmi, ki so jih kurili v kletnih prostorih. Topel zrak so nato spejali skozi votle opeke v stenah in tleh v vrhnje prostore. Podobno so svoje hiše pozimi ogrevali premožni Rimljani.«

cesta prevoza tovora in ljudi	terme trozene in hrisisena
-------------------------------------	-------------------------------

Slika 1. Primer težje oblike disleksije. (Vir: osebni arhiv)

3. Oglej si ilustracijo in reši nalogi.

- a) Napiši imena stavb na ilustraciji.
b) Pojasni, čemu so bile stavbe namenjene.

Slika 2. Primer težje oblike disleksije. (Vir: osebni arhiv)

Kot je razvidno iz zgornjih fotografij (Slika 1 in 2) imamo učitelji težave s čitljivostjo zapisov učencev z disleksijo, saj ti učenci pogosto zamenjujejo črke in zloge v besedah. Napačno zapisane besede lahko tudi spremenijo pomen.

Pri učencih, ki imajo disleksijo, je priporočljivo razvijati tudi njihova močna področja. Ti učenci imajo predvsem (Kavkler idr., 2010):

- dobre sposobnosti reševanja problemov,
- dobre domišljjske sposobnosti,
- sposobnost vzpostaviti nepričakovane medsebojne povezave med podatki in informacijami,
- divergentno razmišljanje, izvirnost, ustvarjalnost,
- dobre sposobnosti vidnega predstavljanja,
- sposobnost hkratnega predelovanja informacij,
- sposobnost intuicije,
- "umetniškega" načina razmišljanja,
- dobre sposobnosti ustvarjanja novega znanja itn.

Pri vzgojno-izobraževalnem delu je pomembno, da učitelji vključujemo metode dela, s katerimi pri učencih z disleksijo spodbujamo njihova močna področja. S tem krepimo tudi njihovo samopodobo. V praksi se je izkazalo, da so prilagoditve pouka in pisnih ocenjevanj za učence z disleksijo nujno potrebne, saj jim omogočajo, da lahko izkazujejo svoje znanje in potencialne, ki jih imajo.

3 Prilagoditve pouka in pisnih ocenjevanj za učence z disleksijo

Kesič Dimic (2015: 46) poudarja, da je pomembno, da se otroku v šoli program čim bolj prilagodi in ne obratno – da se skuša otroka prilagajati šolskemu programu. Učitelj mora biti pozoren, da snov prikaže čim bolj nazorno, s slikami in preko pogovorov. V šoli naj ima tak otrok individualno pomoč strokovnjaka. Pomembno je tudi, da učitelji čim bolj spoznajo otrokove težave in mu skušajo pomagati. Ugotoviti je treba otrokov slog učenja in spodbujati njegova močna področja. Avtorica posebej poudarja, da če je otrok z disleksijo

deleženi ustrezne pomoči in razumevanja s strani staršev ter učiteljev, se napredek zagotovo pokaže.

3.1 Prilagoditve pri poučevanju in usvajanju nove snovi pri pouku zgodovine in geografije

Prikazane so prilagoditve pri poučevanju in usvajanju nove snovi, ki so se pri mojem delu z učenci z disleksijo izkazale za učinkovite:

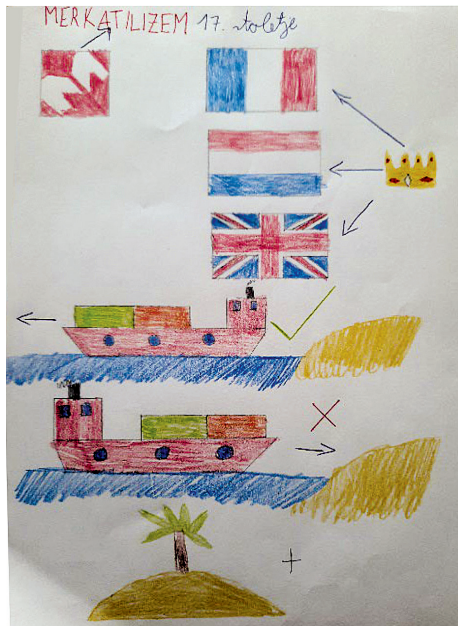
- Izdelava miselnih vzorcev: učenci ga lahko uporabljajo kot zapiske s ključnimi podatki novo obravnavane teme, da na ta način lažje priključijo informacije.
- Uporaba slikovnega gradiva: zemljevidov, fotografij, rebusov (Slika 3): pomembno je, da učenci prepoznajo vsebino slikovnega gradiva oz. znajo opisati, kaj nam gradivo sporoča in kako je povezano z učno snovjo. Slikovno gradivo služi kot vizualna opora za priklic podatkov.

Slika 3. Primer uporabe rebusa. (Vir: osebni arhiv)

Eno izmed ključnih močnih področij učencev z disleksijo je vidno procesiranje. Učenci s pomočjo slikovnega gradiva učinkoviteje usvojijo novo snov in jo ponotranjijo.

- Izdelava lastnega slovarčka pojmov, lahko tudi s pomočjo risanja (Slika 4).

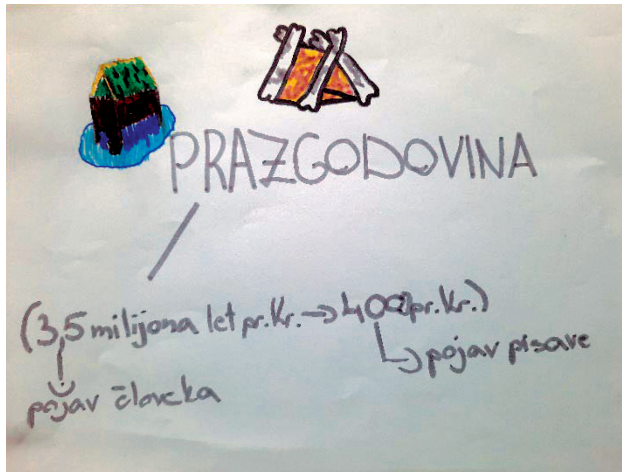

Slika 4. Primer slikovne razlage novega pojma. (Vir: osebni arhiv)

Po mojih izkušnjah učenci z disleksijo z risanjem miselnih vzorcev veliko lažje razumejo abstraktne pojme (npr. merkantilizem, fiziokratizem).

- Reševanje križank: križanke lahko uporabimo za uvodno motivacijo ali pa utrjevanje snovi. Reševanje križank je dobro za pospešeno delovanje možganov, razvijanje logičnega sklepanja, bogatenje besednega zaklada, razvijanje kritičnega mišljenja in splošno razgledanost. Pri vseh učencih so izredno priljubljene.
- Uporaba (dokumentarnih – igranih) filmov: zagotovljeno je veččutno (multisenzorno) podajanje snovi. Po ogledu filma sledi izdelava časovnega traku – dogodkov v filmu.
- Izdelava časovnega traku za posamezna zgodovinska obdobja (Slika 5) in npr. za gradbene dosežke v tem časovnem obdobju. Časovni trak predstavlja dobro vajo v urjenju večšine zapisa

ključnih informacij, asociacij. Lahko ga tudi obarvamo glede na različna časovna obdobja.

Slika 5. Primer časovnega traku. (Vir: osebni arhiv)

Časovni trak se je pri pouku zgodovine izkazal za izredno učinkovit pripomoček, s pomočjo katerega učenci pridobijo nazorno predstavo o značilnostih določenega časovnega obdobja, (npr. za obdobje prazgodovine) in se urijo v časovni predstavljenosti.

- Uporaba glasbe pri pouku geografije: npr. pesem glasbene skupine *Slon* in sadež z naslovom *Od Pirana do Metlike*. Besedilo te pesmi običajno uporabim za lažjo prostorsko predstavo krajev v Sloveniji. Ob večkratnem poslušanju glasbe učenci na nemi zemljevid Slovenije vrišejo kraje, ki so omenjeni v besedilu pesmi. Učenci si ob tem seveda pomagajo tudi z namiznim zemljevidom Slovenije. S pomočjo besedila pesmi Vlada Kreslina *Preko Mure, preko Drave* učenci vrišejo na nemi zemljevid Slovenije tri večje reke: Savo, Dravo in Muro. Na ta način učenci multisenzorno in lažje usvojijo novo znanje.

3.2 Prilagajanje pisnega ocenjevanja znanja pri zgodovini in geografiji

Ocenjevanje znanja za učence z učnimi težavami predstavlja še bolj stresno situacijo kot za njihove vrstnike, ki podobnih težav nimajo, zato je potrebno zniževanje nivoja stresa, kolikor je mogoče. To se doseže z natančno napovedanim ocenjevanjem znanja. Učencu se določijo točen datum, ura in kraj ocenjevanja, če to poteka izven razreda. Priporočljivo je, da se ocenjevanje izvede, ko je učenec spočit, saj lahko utrujenost pomembno vpliva na uspešnost. Disleksija se, kot vsi tipi učnih težav, pojavlja na kontinuumu od lažjih to težjih oblik. Glede na stopnjo težave se učencem z disleksijo primerno prilagajajo pisni preizkusi znanja. Učenci s posebnimi potrebami imajo posebne prilagoditve, določene z Odločbo o usmeritvi ocenjevanje znanja. Učitelj glede na individualne potrebe pisne preizkuse prilagaja na sledeče načine:

- Oblikovno prilagojeni pisni preizkusi. Povečana pisava 14, uporabljen tip pisave, ki olajša branje besedila osebam z disleksijo. Primerne pisave so calibri, comic sans, arial, verdana in posebej za osebe z disleksijo ustvarjena tipa pisave dyslexia in open dyslexia. Večji razmik med vrsticami – 1,5).
- Pisni preizkus znanja na papirju pastelnih, nesijočih barv, ki učencem z disleksijo omogoča lažje branje ter boljšo osredotočenost.
- Jasno označena navodila naloge in poudarjene ključne besede v navodilih. Uporaba poudarjenih črk, velikih tiskanih črk, barvne pisave, barvnih označevalcev besedila ali kombinacije naštetih načinov.
- Daljša navodila so razdeljena na korake ali kratka navodila.
- Več nalog izbirnega tipa, povezovanja, zaprtega tipa (manj prostega pisanja in dopolnjevanja).
- Manj nalog na enem listu.
- Uporaba vizualnih opor – zemljevidov, karikatur, fotografij.
- Razlaga odgovorov. Učencem se lahko omogoči, da nejasne odgovore s preizkusa znanja učitelju ustno obrazložijo oziroma bolj natančno opredelijo. Odgovori so lahko nejasni zaradi neustreznega razumevanja navodil, slabšega pravopisa, čitljivosti zapisa ali zmedenosti misli.

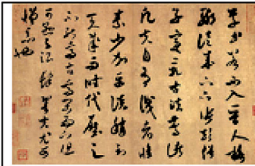

Primeri prilagojenih nalog pri pisnem ocenjevanju znanja iz zgodovine in geografije (Sliki 6 in 7).

12. Reši nalogo, ki se nanaša na razvoj in vrste pisav. _____/5

a) **Zakaj** so ljudje **izumili pisavo**?

b) Pod vsako sliko dopiši:

- vrsto** pisave
- imé** pisave
- podlago**, na katero so pisali

		
1.	1.	1.
2.	2.	2.
3.	3.	3.

Slika 6. Primeri prilagojene naloge za učence z disleksijo pri pisnem ocenjevanju znanja iz zgodovine. (Vir: osebni arhiv)

7. naloga: Reši nemo karto Evrope

____/11

Evropa je zelo razčlenjena celina. Na spodnjem zemljevidu so:

- s števkami **od 1 do 4** označena **morja**
- s črkami **od A do Č** označena **polotoki**
- s črkami **D, E in F** označena **gorovja**
- s črkami **G, H in I** označena **nižavja**

V preglednico poleg števil in črk zapiši njihova imena.

Na zemljevidu **označi in poimenuj**:

- **morske ožine**: **Bospor, Dardanele in Gibraltarska vrata**
- **otoke oz. otočja**: **Islandijo, Britansko otočje, Korziko, Sardinijo in Ciper**

8. naloga: Geografska lega Evrope

____/2

Na spodnjem zemljevidu:

- z **rdečo barvo** prevleči **začetni poldnevnik**,
- z **modro barvo** prevleči **severni tečajnik**.

Slika 7. Primeri prilagojenih nalog za učence z disleksijo pri pisnem ocenjevanju znanja iz geografije. (Vir: osebni arhiv)

Slika 7 (nadaljevanje). Primeri prilagojenih nalog za učence z disleksijo pri pisnem ocenjevanju znanja iz geografije. (Vir: osebni arhiv)

Učitelj lahko glede na potrebe posameznika pisni preizkus znanja prilagaja na več načinov. Uporablja kratka, enostavna in jasna navodila, zapise navodil opremi z vizualnimi oporami, že med poukom uporabljene zemljevide ipd. Pisni preizkus znanja naj bo oblikovan v skladu s priporočili (pisava Arial, velikost 14, razmik med vrsticami 1.5, leva poravnava). Prilagoditve pisnih ocenjevanj učencem z disleksijo omogočajo, da lahko izkazujejo svoje znanje in potencialne.

4 Zaključek

Učence s primanjkljaji na posameznih področjih učenja, kamor sodi tudi disleksija, večinoma prepoznamo po tem, da kljub povprečnim ali celo visokim potencialom ne dosegajo pričakovanega šolskega uspeha. Okolica jih še vedno pogosto označi za lenuhe in meni, da bi se lahko bolj potrudili za šolsko delo. Izkušnje kažejo, da je pri učencih, ki imajo disleksijo, prav pisno ocenjevanje znanja najšibkejši način izražanja znanja in razumevanja učne snovi. Zato je pomembno, da učitelji, ki se na svoji poklicni poti srečujemo z disleksijo, prilagodimo pouk, preverjanje in ocenjevanje znanja tako, da lahko tudi ti učenci izkažejo usvojeno znanje. Edini način, ki učitelju daje pravilno povratno informacijo o znanju in uspešnosti učenčevega dela, pa je poleg ustnega ocenjevanja ustrezno prilagojeno pisno ocenjevanje znanja.

5 Literatura

- Bezjak, Š. (2017). *Učenci z disleksijo pri pouku zgodovine v osnovni šoli*. Magistrsko delo. Univerza v Ljubljani. Dostopno prek: <https://drive.google.com/file/d/0B7MnkoJaLpDiVTh2QjhXSjR5S0U/view?resourcekey=0-fFGed6j8TzKahNfA94a-7A> (11. 1. 2023).
- Kavkler, M., Magajna, L., Košak Babuder, M., Zemljak, B., Janželj, L., Andrejčič, M. idr. (2010). *Disleksija – Vodnik za samostojno učenje študentov in dijakov*. Ljubljana: Bravo, Društvo za pomoč otrokom in mladostnikom s specifičnimi težavami.
- Kesič Dimic, K. (2015). *Vsi učenci so lahko uspešni: napotki za delo z učenci s posebnimi potrebami*. Ljubljana: Rokus Klett.

- Magajna, L. idr. (2008). *Učne težave v osnovni šoli: koncept dela*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Raduly - Zorgo, E. (2010). *Disleksija – vodnik za tutorje*. Ljubljana: Bravo, društvo za pomoč otrokom in mladostnikom s specifičnimi učnimi težavami. Dostopno prek:
https://drive.google.com/file/d/0B7MnkoJaLpDicWJLSHp2OU1hTkk/view?resourcekey=0-HDHHBg_oNbdVYyE4LUFgTg (20. 1. 2023).
- Reid, G. (2002). *Nekaj v prijateljsko pomoč: vodnik za starše otrok z disleksijo*. Ljubljana: Bravo – društvo za pomoč otrokom in mladostnikom s specifičnimi učnimi težavami.
- Reid, G. idr. (2007). *Učenci s specifičnimi učnimi težavami: skriti primanjkljaji – skriti zakladi*. Ljubljana: Društvo Bravo – društvo za pomoč otrokom in mladostnikom s specifičnimi učnimi težavami.
- Reid, G. in Green, S. (2012). *100 idej v pomoč učencem z disleksijo*. Ljubljana: Institut Csientis.